

Makroekonomické špecifiká dlhodobého vývoja slovenského trhu práce¹

Pavol KÁRÁSZ*

Macroeconomic Specifics of Long-term Development of the Slovak Labor Market

Abstract

The aim of the article is an identification of macroeconomic specifics connected to long term development of the Slovak labor market. Its realization starts from analysis of Slovak business cycles' reflection in formation of the labor market. In continuation on this analysis relationships between growth of economic performance and employment rate investigated, including description of functionalities between them. In the framework of investigation of relationships between inflation and unemployment development are identified periods and degrees of similarities with causality represented by the Phillips curve. In the structure of unemployment are determined specifics of long term unemployment with special regard to development of the economy after the global economic crisis.

Keywords: labor market, Slovak business cycles, transition, consolidation and reforms, global economic crisis, Phillips curve, inflation, unemployment, long term unemployment, structural unemployment.

JEL Classification: E20, E30, J20, J40, J60, C20, O10

Úvod

Prudký nárast nezamestnanosti vyvolaný globálnou ekonomickou krízou zvýrazil skutočnosť, že sociálno-ekonomické mechanizmy určujúce vývoj na trhu práce patria medzi najdôležitejšie faktory ďalšieho rozvoja ekonomiky Slovenska. Úroveň ich fungovania je výsledkom evolúcie determinovanej dlhodobým vývojom. Poznať ich čo najlepšie je nutným predpokladom úspešnosti každej hospodárskej politiky.

* Pavol KÁRÁSZ, Prognostický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava 1; e-mail: karasz@econsulting.sk

¹ Príspevok bol napísaný s podporou Vedeckej grantovej agentúry MŠ SR a SAV v rámci riešenia vedeckovýskumného projektu VEGA 2/0213/09 *Dlhodobé faktory ovplyvňujúce konvergenciu ekonomiky Slovenska k úrovni vyspelých krajín EÚ*.

Zámerom článku je prispieť k tomuto poznaniu prostredníctvom identifikácie makroekonomických špecifik súvisiacich s dlhodobým vývojom trhu práce.

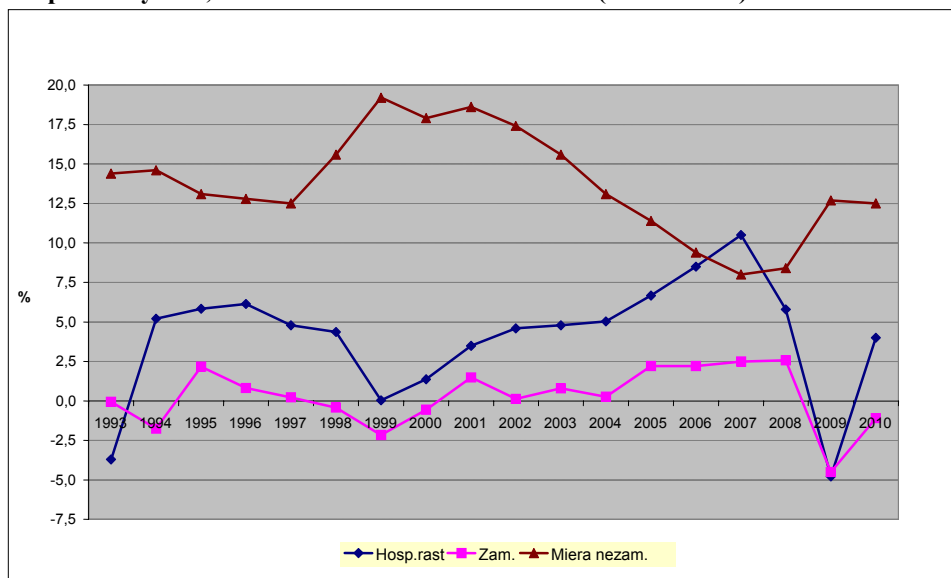
Realizácia uvedeného zámeru vychádza z analýzy odrazu cyklického vývoja ekonomiky Slovenska vo formovaní trhu práce a z identifikácie základných špecifik tohto formovania v období 1993 – 2010. V kontexte vzniku a rozvoja trhových mechanizmov skúmame vzťah medzi rastom ekonomickej výkonnosti a mierou zamestnanosti a identifikujeme tie etapy vývoja, ktoré vyvolali kvalitatívne zmeny vo vývoji tohto vzťahu. Skúmame vývoj vzťahu medzi infláciou a nezamestnanosťou a identifikujeme mieru podobnosti tohto vzťahu s kauzalitou, ktorú reprezentuje Phillipsova krivka. V rámci skúmania nezamestnanosti so zreteľom aj na vývoj po globálnej ekonomickej kríze identifikujeme špecifiká dlhodobernej nezamestnanosti a určujeme funkčný vzťah medzi mierou dlhodobernej nezamestnanosti a mierou nezamestnanosti.

1. Odraz cyklického vývoja ekonomiky vo formovaní trhu práce

Súhrnný obraz o formovaní mechanizmov trhu práce v nadväznosti na vývoj trhu tovarov a služieb v doterajšom vývoji ekonomiky Slovenska poskytujú ukazovatele hospodárskeho rastu, zamestnanosti a miery nezamestnanosti za roky 1993 – 2010, ktoré znázorňuje graf na obrázku 1.

Obrázok 1

Hospodársky rast, zamestnanosť a nezamestnanosť (1993 – 2010)

Poznámka: Hosp. rast – ročné tempo rastu reálneho HDP; Zam. – ročné tempo rastu priemerného počtu zamestnaných osôb v hospodárstve spolu; Miera nezam. – miera evidovanej nezamestnanosti k 31. 12.

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

Hospodársky rast vyjadrený prostredníctvom rastu/poklesu reálneho HDP je hlavným makroekonomickým indikátorom zvýšenia/zníženia ekonomických aktivít na trhu tovarov a služieb. Zvýšenie/zníženie týchto aktivít vždy zvyšuje/znižuje nároky na pracovnú silu, čo sa prejaví v raste/poklese zamestnanosti. Rast/pokles zamestnanosti je základným determinantom zlepšenia/zhoršenia situácie na trhu práce a má zásadný vplyv na pokles/rast miery nezamestnanosti.

Z uvedeného grafu vyplýva, že v období 1993 – 2010 prešla ekonomika Slovenska dvomi hospodárskymi cyklami (Kárász a Renčko, 2009). Prvý hospodársky cyklus sa začal v roku 1993, vrchol dosiahol v roku 1996 a skončil sa v roku 1999 (Kárász, 2003). Druhý hospodársky cyklus sa začal v roku 2000, vrchol dosiahol v roku 2007 a skončil sa v roku 2009. Rok 2010 predstavuje prvý rok tretieho hospodárskeho cyklu.

Prvý hospodársky cyklus

Z pohľadu formovania mechanizmov trhu práce možno prvý hospodársky cyklus označiť za obdobie kryštalizácie trhových vzťahov určujúcich pohyb ekonomicky aktívneho obyvateľstva na trhu práce medzi stavom zamestnanosti a nezamestnanosti. Táto kryštalizácia bola determinovaná impulzmi indukovanými vývojom na trhu tovarov a služieb, ktorý prebiehal v podmienkach ekonomickej a spoločenskej transformácie. Cyklus sa začal v roku 1993 hľadaním makroekonomickej rovnováhy v podmienkach samostatného štátu, pričom štartovacia pozícia bola daná výsledkami hospodárskej transformácie, ku ktorým sa dospelo ešte v období ČSFR (Česká a Slovenská Federatívna Republika). Tie boli poznačené prepados využitia výrobných kapacít a do istej miery aj likvidáciou pre-zamestnanosti. Na úrovni skúmaných ukazovateľov predstavovali: 3,7 % pokles reálneho HDP, 0,1 % pokles zamestnanosti a mieru nezamestnanosti na úrovni 14,4 %.

T a b u ľ k a 1

Závislosti medzi hospodárskym rastom a zamestnanosťou, resp. nezamestnanosťou

Koefficient korelácie	Za obdobie:	
	1. hospodárskeho cyklu	2. hospodárskeho cyklu
Medzi hospodárskym rastom a rastom zamestnanosti	0.36	0.96
Medzi hospodárskym rastom a mierou nezamestnanosti	-0.48	-0.49

Poznámka: Na výpočet sme použili tie isté ukazovatele ako v obrázku 1; 1. hospodársky cyklus = 1993 – 1999; 2. hospodársky cyklus = 2000 – 2009.

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

Pre celé obdobie tohto hospodárskeho cyklu bola charakteristická nízka pozitívna korelácia medzi zamestnanosťou a hospodárskym rastom a o niečo vyššia negatívna korelácia medzi hospodárskym rastom a mierou nezamestnanosti.

Súvisí to s postupným vznikom trhových mechanizmov začínajúcich pôsobiť tak v oblasti tvorby a použitia produkcie, ako aj v oblasti zapájania ekonomicky aktívneho obyvateľstva do produktívneho procesu. Tieto mechanizmy sa síce podarilo naštartovať, no dosiahnutá úroveň ich pôsobenia bola ešte nedostatočná. Bolo to vyvolané najmä problémami finančnej obsluhy reálnej ekonomiky a pomalým tempom likvidácie pretrvávajúcej prezamestnanosti zdedenej z obdobia centrálného plánovania. Prejavovalo sa to tak v oblasti výroby a nedostatočného využitia disponibilnej pracovnej sily, ako aj v oblasti fungovania trhu práce. Vyše šesťpercentný hospodársky rast bol nad možnosť ekonomiky a viedol k prudkému prehĺbeniu jej vonkajšej nerovnováhy. Zníženie hospodárskeho rastu na úroveň okolo štyroch a menej percent viedlo zasa k veľkému nárastu nezamestnanosti. Tento vývoj pri spolupôsobení zvýšeného rastu spotrebiteľských cien vyvolával prudké zhoršenie dôchodkovej situácie obyvateľstva a mal za následok prehĺbenie sociálnej nerovnováhy. Celkovo možno konštatovať, že Slovensko čelilo kríze.² Medzi najmarkantnejšie prejavy tejto krízy patrila najmä zhoršujúca sa finančná obsluha reálnej ekonomiky, ktorá sa prejavovala v čoraz vyššej zmrznutosti finančných tokov vyvolávajúcich pokles produkcie a zamestnanosti a rast nezamestnanosti. Dôkazom toho je aj skutočnosť, že pri ukončení hospodárskeho cyklu sa v roku 1999 pri nulovom hospodárskom raste zaznamenal 2,2 % pokles zamestnanosti a miera nezamestnanosti dosiahla až úroveň 19,2 %.³

Druhý hospodársky cyklus

Z hľadiska formovania mechanizmov trhu práce možno druhý hospodársky cyklus nazvať obdobím upevňovania trhových vzťahov a zvyšovania funkčnosti inštitútov politiky trhu práce. Cyklus sa začal komplexným riešením zlého úverového portfólia komerčných bánk a zadlženosti podnikového sektora. Úspešným ukončením tohto riešenia v roku 2001 sa vytvorili predpoklady na ďalší rozvoj ekonomiky. Na trhu práce sa to prejavilo postupným vylepšovaním pružnosti trhu práce so zreteľom na impulzy vysielané trhom tovarov a služieb.

Pre celé obdobie hospodárskeho cyklu bola charakteristická vysoká pozitívna korelácia medzi zamestnanosťou a hospodárskym rastom a vyššia negatívna korelácia medzi hospodárskym rastom a mierou nezamestnanosti než v období

² Malo to dve hlavné príčiny. Prvou bola chybná makroekonomická politika, ktorá nerešpektovala obmedzenia dané mierou adaptácie podnikovej sféry na rodia sa trhové prostredie. Expanzívnu fiškálnou politikou generovala dvojciferný deficit bežného účtu platobnej bilancie, ktorý už ekonomika nebola schopná financovať. Druhou bolo pokračujúce znehodnocovanie bankových aktív, ktoré bolo dôsledkom tak vnútorných problémov bánk, ako aj neuskutočnenej mikroekonomickej adaptácie ekonomiky, ktorá bola dôsledkom chybnej štrukturálnej aj makroekonomickej politiky v celom transformačnom období, t. j. od roku 1990, obzvlášť však po roku 1993. Podrobnejšie pozri Kárász a Renčko (2009).

³ Ide o evidovanú mieru nezamestnanosti k 31. 12. V prípade miery nezamestnanosti na základe výberového zisťovania pracovných síl to bolo 16,2 %.

prvého hospodárskeho cyklu. Súvisí to jednak s rastom funkčnosti trhových mechanizmov posilnených zdravým finančným sektorom a likvidáciou drvivej časti prezamestnanosti zdedenej z obdobia centrálného plánovania, jednak s realizáciou reforiem zvyšujúcich pružnosť trhu práce.

Čoraz výraznejší prejav pôsobenia trhových mechanizmov v oblasti dopytu po práci bol dôsledkom postupujúcej reštrukturalizácie ekonomiky zrýchľovanej nárastom prílevu priamych zahraničných investícií (PZI).⁴ Rok 2003 predstavoval prvý stupienok k formovaniu rovnovážneho rastu ekonomiky Slovenska. Zahraničný dopyt naštartovaný v tomto roku sa už v značnej miere realizoval prostredníctvom nových, konkurencieschopných vývozných kapacít, ktorých nábeh postupne narastal a v období 2004 – 2007 sa prejavil v rastúcom trende zamestnanosti. Priemerné ročné tempo rastu počtu zamestnaných osôb v hospodárstve spolu v rokoch 2001 – 2007 dosiahlo 1,7 %. Postupné zlepšovanie fungovania mechanizmov trhu práce sa prejavilo v klesajúcom trende miery nezamestnanosti nastúpeného v roku 2001. V období 2001 – 2007 miera nezamestnanosti poklesla priemerne ročne o 8,8 % na báze metodiky výberového zisťovania pracovných síl a o 13,1 % na báze metodiky evidovanej nezamestnanosti. Pri ukončení hospodárskeho cyklu sa v roku 2009 pri poklese hospodárskeho rastu o 4,8 % zaznamenal 4,5 % pokles zamestnanosti a miera nezamestnanosti dosiahla úroveň 12,7 %.⁵ Možno teda konštatovať, že o vyššej pružnosti trhu práce a jej väčšej odolnosti voči výkyvom na trhu tovarov a služieb v porovnaní s prvým hospodárskym cyklom svedčí aj skutočnosť, že pri podstatne vyššom prepade hospodárskeho rastu než v období prvého hospodárskeho cyklu sa zaznamenala výrazne nižšia miera nezamestnanosti.⁶

2. Rast ekonomickej výkonnosti a zamestnanosť

Na úrovni súčasnej rozvinutosti ekonomiky Slovenska je rast ekonomickej výkonnosti⁷ rozhodujúcim faktorom rastu zamestnanosti. V podmienkach doterajšieho vývoja trhu práce sa vzťah medzi ekonomicou výkonnosťou a mierou

⁴ V príleve PZI za rozhodujúci medzník možno považovať rok 2000. Kým v roku 1999 ich podiel na HDP predstavoval 11 %, tak v roku 2000 to bolo 19 % a v roku 2002 už 29 %. Tento nárast bol dôsledkom celkovej konsolidácie Slovenska a štandardizácie ekonomického prostredia v dôsledku dosiahnutého stupňa rozvinutosti demokracie a mechanizmov a trhu.

⁵ Ide o evidovanú mieru nezamestnanosti k 31. 12. V prípade miery nezamestnanosti na základe výberového zisťovania pracovných síl to bolo 12,1 %. Možno dodať, že evidovaná miera nezamestnanosti sa počíta na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny a výberové zisťovanie pracovných síl je v gescii ŠÚ SR.

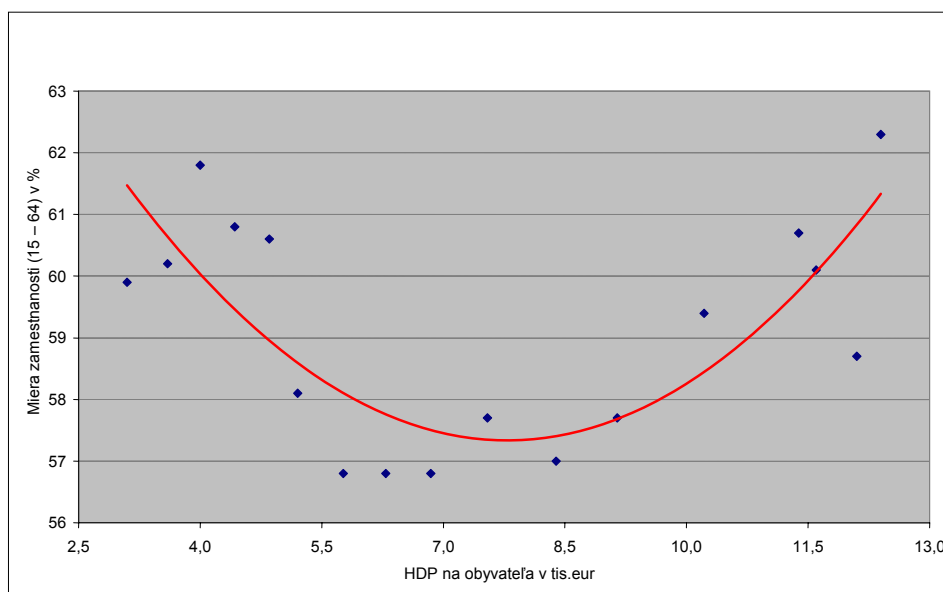
⁶ V prípade evidovanej nezamestnanosti o 6,5 percentuálneho bodu a v prípade nezamestnanosti na základe výberového zisťovania pracovných síl o 4,1 percentuálneho bodu.

⁷ Danej nominálnym HDP na obyvateľa.

zamestnanosti⁸ formoval postupne. Toto formovanie nadväzovalo na vznik a rozvoj trhových mechanizmov a riešenie problémov doterajšieho vývoja ekonomiky a spoločnosti. Súhrnný obraz o charaktere uvedeného formovania predstavuje graf na obrázku 2.

O b r á z o k 2

Vzťah medzi ekonomickou výkonnosťou a zamestnanosťou (1994 – 2010)

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

Z uvedeného grafu vyplýva, že rast ekonomickej výkonnosti od počiatočnej hodnoty 3,1 tis. eur, ktorá charakterizovala ekonomickú rozvinutosť Slovenska v roku 1994, po hodnotu 5,8 tis. eur, ktorá zodpovedala tejto rozvinutosti v roku 2000, bol spojený s poklesom miery zamestnanosti z hodnoty 59,9 % na 56,8 %. Bolo to obdobie spojené s postupným vznikom trhových mechanizmov a likvidáciou prezamestnanosti, ktorého podstatu v rámci prvého hospodárskeho cyklu sme charakterizovali v predchádzajúcej časti článku. Obrat vo vývoji vzťahu medzi ekonomickou výkonnosťou a mierou zamestnanosti nastal približne vtedy, keď sa ekonomická výkonnosť pohybovala v rozpätí 6,3 – 8,4 tis. eur, čo zodpovedá formovaniu ekonomickej rozvinutosti Slovenska v období 2001 – 2004. Pokles miery zamestnanosti, ktorý pred rokom 2000 sprevádzal rast ekonomickej výkonnosti, sa zastavil a postupne sa menil na rast. Bolo to obdobie, keď sa realizovala kľúčová časť reštrukturalizácie ekonomiky.⁹ Ekonomika Slovenska sa

⁸ Ide o štandardnú mieru zamestnanosti vypočítanú pre obyvateľstvo vo veku 15 – 64 rokov.

⁹ Vrátane reforiem verejných financií, systémov zdravotného a sociálneho zabezpečenia a trhu práce.

dopracovala na úroveň, že z režimu transformujúcej sa ekonomiky, kde doznievali prvky centrálného plánovania a vznikol trh, prechádzala na režim rozvíjajúcej sa trhovej ekonomiky, ktorá nabieha na trajektóriu udržateľného hospodárskeho rastu. Po tomto období bol rast ekonomickej výkonnosti spojený s trendom rastúcej miery zamestnanosti. Možno dodať, že pri náraste ekonomickej výkonnosti z 9,1 tis. eur v roku 2005 na 12,1 tis. eur v roku 2010 miera zamestnanosti vzrástla z 57,7 % na 58,7 %.

Určitým vyjadrením vývoja povahy a sily väzby medzi ekonomickej výkonnosťou a mierou zamestnanosti sú koeficienty korelácie uvedené v tabuľke 2.

T a b u ľ k a 2

Závislosti medzi ekonomickej výkonnosťou a zamestnanosťou

Koeficient korelácie	Za obdobie:		
	1994 – 2000	2001 – 2004	2005 – 2010
Medzi ekonomickej výkonnosťou a mierou zamestnanosti	-0.66	0.41	0.71

Poznámka: Pri výpočte sme použili tie isté ukazovatele ako v obrázku 2.

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

Vývoj zaznamenaný za obdobie 2005 – 2010 svedčí o tom, že v ekonomike Slovenska sa v období druhého hospodárskeho cyklu podarilo dosiahnuť nielen vyššiu pružnosť trhu práce (uvedenú v predchádzajúcej časti), ale aj významné posilnenie väzby medzi rastom ekonomickej výkonnosti a rastom miery zamestnanosti. O pokroku dosiahnutom v oblasti fungovania trhových mechanizmov svedčí aj skutočnosť, že na udržanie približne rovnakého poklesu miery zamestnanosti v prvom roku tretieho hospodárskeho cyklu ekonomiky Slovenska (2010) ako v prvom roku druhého hospodárskeho cyklu (2000) bola potrebná menej než polovica nárastu ekonomickej výkonnosti v roku 2010 v porovnaní s rokom 2000.

3. Vzťah medzi infláciou a nezamestnanosťou

Pôvodná Phillipsova krivka predstavovala empirické vyjadrenie vzťahu medzi mierou nezamestnanosti a mierou rastu nominálnych miezd (Phillips, 1958). Identifikovalo sa, že tento vzťah má charakter nepriamej úmery. To znamená, že vysoká miera nezamestnanosti súvisí s malým a nízka zasa s veľkým nárastom miezd. Miera nezamestnanosti, ktorá nevyvolá ani nárast, ale ani pokles miezd, sa zvykne pritom definovať ako prirodzená miera nezamestnanosti.¹⁰

¹⁰ Ide o kategóriu, ktorá z hľadiska skúmania ekonomickej vývoja má viacero aspektov. Možno ju zjednodušene interpretovať ako úroveň nezamestnanosti, ktorá stále zachováva plnú zamestnanosť

Pôvodná Phillipsova krivka súčasne naznačovala aj spätosť medzi nezamestnanosťou a infláciou. Časom bola niekoľkokrát pozmeňovaná, až sa ustálila na tvare, kde miera rastu nominálnych miezd bola nahradená mierou inflácie. Na základe tohto tvaru uskutočnené analýzy ukázali, že pri znížení nezamestnanosti pod úroveň prirodzenej miery nezamestnanosti je ekonomika konfrontovaná so signifikantnou infláciou. Krivka ponúkala zaujímavé poznanie, že nízka miera nezamestnanosti je sprevádzaná neželane vysokou mierou inflácie.

Hľadanie sociálne tolerovateľnej miery inflácie a sociálne tolerovateľnej miery nezamestnanosti priviedlo k poznaniu, že existuje miera nezamestnanosti, ktorá je konzistentná so stabilnou infláciou (Walace, 1987). Táto inflácia sa zvykne nazývať ako NAIRU (*non-accelerating inflation rate of unemployment*), je nemerateľná a treba ju odhadovať.¹¹ Miera nezamestnanosti, ktorá je konzistentná s NAIRU, sa nazýva aj *miera štrukturálnej nezamestnanosti* (Richardson et al., 2000).

To, že Phillipsova krivka od 60. rokov minulého storočia patrí medzi najpoužívanejšie nástroje tvorcov hospodárskych politík a ekonómov, je predovšetkým dôsledkom toho, že predstavovala istý dôkaz o nekompatibilite súčasného dosiahnutia dvoch cieľov: nízkej nezamestnanosti a nízkej inflácie. Navyše poskytovala presvedčivé zdôvodnenie o zjavnej nemožnosti dosiahnuť nulovú mieru nezamestnanosti pri cenovej stabilite.

Vývoj dosiahnutý vo viacerých krajinách v druhej polovici minulého storočia naznačoval, že vzťah medzi infláciou a nezamestnanosťou je viac nestabilný, než by sa dal použitím Phillipsovej krivky predikovať. Osobitne vývoj začiatkom 70. rokov bol poznačený relatívne vysokou nezamestnanosťou a extrémne vysokým nárastom miezd, čo predstavuje skutočnosť, ktorá je v rozpore s vývojom popísaným Phillipsovou krivkou. Začiatkom 21. storočia zaznamenaná stálosť nízkej nezamestnanosti a relatívne nízkej inflácie znamenali opätovný odklon od kauzality charakterizovanej Phillipsovou krivkou.

Určenie toho, do akej miery sa táto kauzalita prejavila v doterajšom vývoji ekonomiky Slovenska, je cieľom tejto časti článku.

Východiskom je cenový model, ktorý je determinovaný Phillipsovou krivkou.¹²

(pozri napr. Wallace, 1987, s. 464 – 465). Možno sa stretnúť aj s takou definíciou, kde prirodzená miera nezamestnanosti predstavuje takú nezamestnanosť, pri ktorej ekonomika ako celok sa nachádza v stave rovnováhy (pozri napr. Hall a Taylor, 1988, s. 368).

¹¹ Výpočet NAIRU vychádza z rámca daného Phillipsovou krivkou pri aplikácii techník používaných v oblasti analýzy časových (podrobnejšie pozri napr. Gianella et al., 2008; Richardson et al., 2000).

¹² Ide o základnú formalizáciu kauzality determinovanej Phillipsovou krivkou, ktorá je známa aj ako keynesovský model inflácie (Wickens, 2008, s. 224 – 229).

$$p_t = \alpha - \beta u_t \quad (1)$$

kde

- p_t – miera inflácie v čase t ,
- u_t – miera nezamestnanosti v čase t ,
- α a β – parametre modelu.

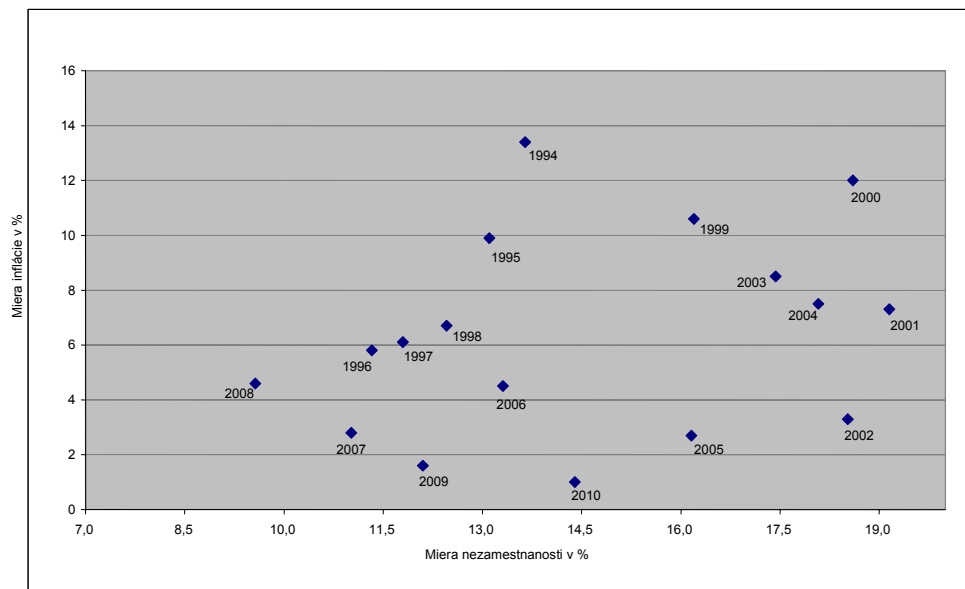
Čím je vývoj vzťahu medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti bližšie k charakteru vývoja reprezentovaného modelom (1), tým viac spĺňa tento vzťah kauzalitu determinovanú Phillipsovou krivkou.

Za základný indikátor vyjadrujúci mieru splnenia uvedenej kauzality možno považovať koeficient korelácie vypočítaný medzi mierou inflácie a mierou zamestnanosti. Čím je tento koeficient bližšie k -1 , tým je vzťah medzi mierou inflácie a mierou zamestnanosti bližšie ku kauzalite determinovanej Phillipsovou krivkou. Na druhej strane, čím je uvedená hodnota bližšia k 1 , tým je uvedený vzťah bližší ku kauzalite, kde v zmysle modelu (1) má koeficient β kladné znamienko. To znamená, že rast inflácie je spojený s rastom nezamestnanosti.

Vzťah medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti v rámci vývoja ekonomiky Slovenska v období 1994 – 2000 znázorňuje graf na obrázku 3.¹³

O b r á z o k 3

Vzťah medzi infláciou a nezamestnanosťou (1994 – 2010)

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

¹³ Ide o priemernú ročnú infláciu a o mieru nezamestnanosti na základe výberového zisťovania pracovných síl.

Na základe analýzy vzťahov znázornených obrázkom 3 sa dá konštatovať, že formovanie charakteru závislosti medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti možno z pohľadu súčasného stavu rozčleniť na tri obdobia, ktoré sú zhodné s obdobiami identifikovanými v predchádzajúcej časti článku.

V prípade prvého obdobia daného rokmi 1994 – 2000 ide o obdobie transformácie, kde zanikali prvky centrálného plánovania a vznikol trh. Vzťah medzi infláciou a nezamestnanosťou mal opačný charakter než ten, ktorý popisuje Phillipsova krivka. Rast inflácie bol vo všeobecnosti spojený s rastom nezamestnanosti, pričom inflácia rástla v dôsledku nárastu úrokových mier¹⁴ a nezamestnanosť zasa v dôsledku nedostatočného využitia výrobných kapacít a likvidácie prezamestnanosti. O tejto skutočnosti svedčí aj pozitívna korelácia medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti na úrovni 0,70.

T a b u ľ k a 3

Závislosti medzi infláciou a nezamestnanosťou

Koeficient korelácie	Za obdobie:		
	1994 – 2000	2001 – 2004	2005 – 2010
Medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti	0.70	-0.40	-0.42

Poznámka: Na výpočet sme použili tie isté ukazovatele ako v obrázku 3.

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

Druhé obdobie je určené rokmi 2001 – 2004. Ide o obdobie reštrukturalizácie a reforiem, keď sa upevňovali trhové mechanizmy, vytvárali sa fundamenty budúcej konkurencieschopnosti ekonomiky a rast ekonomickej výkonnosti začal súvisieť s rastom miery zamestnanosti. V tomto období miera nezamestnanosti poklesla z 19,2 % na 18,1 % a bola spojená s mierou inflácie, ktorá narástla zo 7,3 % na 7,5 %. Možno teda konštatovať, že vzťah medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti začal nadobúdať tvar, ktorý má podobný charakter ako vývoj reprezentovaný rovnicou (1), a teda je súhlasný s kauzalitou determinovanou Phillipsovou krivkou. Istý obraz o stupni tejto súhlasnosti poskytuje aj hodnota koeficientu korelácie medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti za uvedené obdobie na úrovni -0,40.

Tretiemu obdobiu zodpovedajú roky 2005 – 2010. Ide o obzvlášť komplikované obdobie začínajúce naštartovaním udržateľného hospodárskeho rastu a pokračujúce prijatím eura, pôsobením globálnej ekonomickej krízy a prvým rokom pokrizového oživenia. To znamená, že tak vývoj inflácie, ako aj vývoj nezamestnanosti bol vystavený množstvu často protichodných vplyvov. Preto je účelné aj na vývoj zaznamenaný za toto obdobie pozerat' vo dvoch etapách. V prvej etape,

¹⁴ Determinovaným tak rastom medzi podnikovej zadlženosti a zlých úverov komerčných bánk, ako aj rastom deficitnosti rozpočtového hospodárenia verejnej správy.

danej rokmi 2005 – 2008, miera nezamestnanosti poklesla z 16,2 % na 9,6 % a miera inflácie zasa narástla z 2,7 % na 4,6 %. V druhej etape, určenej rokmi 2009 – 2010, miera nezamestnanosti narástla z 12,4 % na 14,4 % a miera inflácie zasa poklesla z 1,6 % na 1,0 %. To znamená, že v celom skúmanom období 2005 – 2010 mal vzťah medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti povahu nepriamej úmery. Mal podobný charakter ako vývoj reprezentovaný rovnicou (1), a teda bol podobný kauzalite popisovanej Phillipsovou krivkou. Určitým vyjadrením stupňa tejto podobnosti je aj hodnota koeficientu korelácie medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti za toto obdobie daná úrovňou $-0,42$, ktorá predstavuje mierne posilnenie platnosti uvedenej kauzality v porovnaní s predchádzajúcim obdobím.

Uvedené formovanie vzťahu medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti možno charakterizovať aj vývojom priemerných hodnôt¹⁵ miery inflácie a miery nezamestnanosti, uvedených v tabuľke 4.

T a b u ľ k a 4

Priemerné hodnoty miery inflácie a miery nezamestnanosti

Priemerná hodnota	Za obdobie:		
	1994 – 2000	2001 – 2004	2005 – 2010
Miera inflácie	9.2	7.3	2.9
Miera nezamestnanosti	13.9	22.3	12.8

Poznámka: Na výpočet sme použili tie isté ukazovatele ako v obrázku 3.

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

Na základe tabuľky 4 možno konštatovať, že za obdobie 2005 – 2010, keď sa zaznamenalo posilnenie platnosti kauzality danej Phillipsovou krivkou, priemerná hodnota miery inflácie predstavovala 31 % a priemerná hodnota miery nezamestnanosti 92 % z hodnoty týchto ukazovateľov zaznamenaných za roky 1994 – 2000, keď vzťah medzi infláciou a nezamestnanosťou mal v ekonomike Slovenska opačný charakter, než aký popisuje Phillipsova krivka.

4. Dlhodobá nezamestnanosť

Zvýšená úroveň dlhodobej nezamestnanosti¹⁶ za posledné dve desaťročia sa stala závažným problémom viacerých vyspelých krajín. Podľa teórií trhu práce je vplyv dlhodobo nezamestnaných na rast, resp. pokles inflácie síce nižší než krátkodobo nezamestnaných, ale je významný z hľadiska stability inflácie. Miera

¹⁵ Ide o aritmetický priemer za dané obdobie.

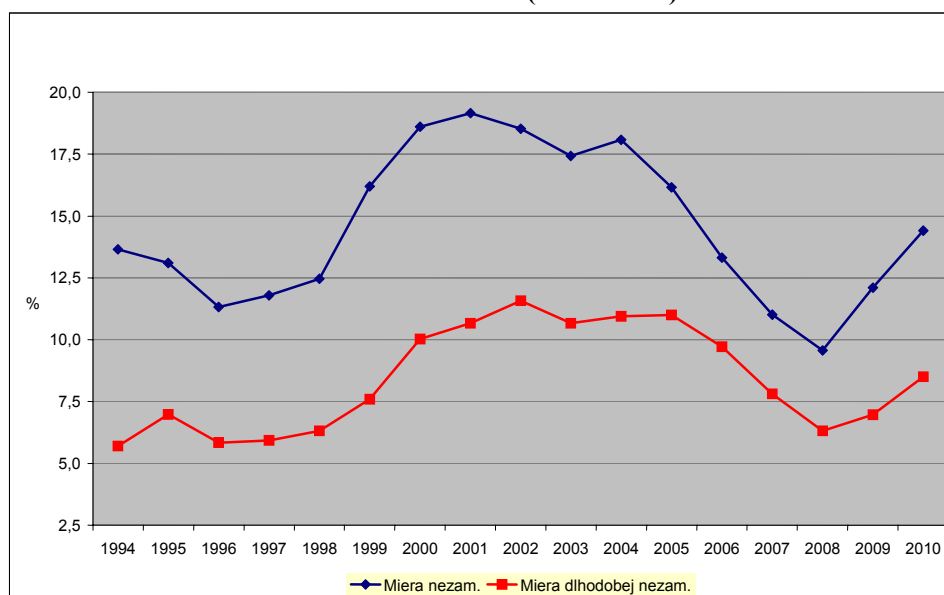
¹⁶ Ide o nezamestnanosť trvajúcu viac ako jeden rok.

dlhodobej nezamestnanosti je totiž dôležitým determinantom kvantifikácie NAIRU (Llaudes, 2005). Nejde o rovnosť medzi štrukturálnou a dlhodobou mierou nezamestnanosti, ale skôr o relatívny efekt, ktorý dlhodobá a krátkodobá nezamestnanosť majú na mzdové vyjednávanie a vývoj cien. Mieru dlhodobej nezamestnanosti možno považovať aj za isté východisko na aproximáciu miery štrukturálnej nezamestnanosti, pričom z numerického hľadiska medzi mierou štrukturálnej nezamestnanosti a mierou dlhodobej nezamestnanosti platí vzťah priamej úmery. To znamená, čím je miera dlhodobej nezamestnanosti vyššia, tým vyššia je aj miera štrukturálnej nezamestnanosti.

Charakter formovania miery dlhodobej nezamestnanosti v ekonomike Slovenska v nadväznosti na vývoj miery nezamestnanosti v rokoch 1994 – 2010 znázorňuje graf na obrázku 4.¹⁷

Obrázok 4

Nezamestnanosť a dlhodobá nezamestnanosť (1994 – 2010)

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

Z obrázku 4 vyplýva pomerne úzky vzťah medzi mierou nezamestnanosti a mierou dlhodobej nezamestnanosti. Jeho formovanie možno rozčleniť na tri obdobia, ktoré sú zhodné s obdobiami uvedenými v predchádzajúcich častiach článku.

¹⁷ Ide o mieru nezamestnanosti a mieru dlhodobej nezamestnanosti na základe výberového zisťovania pracovných síl.

V prvom období danom rokmi 1994 – 2000 bol rast miery nezamestnanosti spojený s rastom miery dlhodobej nezamestnanosti. O tesnosti tohto spojenia svedčí aj vysoká hodnota korelačného koeficientu medzi týmito ukazovateľmi. Bolo to obdobie, keď jednak v dôsledku nedostatočného dopytu po práci mnohí spomedzi ekonomicky aktívneho obyvateľstva sa presunuli zo stavu krátkodobej do stavu dlhodobej nezamestnanosti, jednak mnohí v dôsledku sociálnych špecifik a ich vzťahu k práci v tomto stave zotrvali.

T a b u ľ k a 5

Závislosť medzi nezamestnanosťou a dlhodobou nezamestnanosťou

Koeficient korelácie	Za obdobie:		
	1994 – 2000	2001 – 2004	2005 – 2010
Medzi mierou nezamestnanosti a mierou dlhodobej nezamestnanosti	0.92	0.15	0.88

Poznámka: Na výpočet sme použili tie isté ukazovatele ako v obrázku 4.

Prameň: Vlastný výpočet na podklade dát ŠÚ SR.

V druhom období danom rokmi 2001 – 2004 bol pokles miery nezamestnanosti spojený s nárastom miery dlhodobej nezamestnanosti. Bolo to obdobie, keď hodnota koeficientu korelácie medzi týmito ukazovateľmi bola veľmi nízka. Na jednej strane vo vývoji nezamestnanosti sa začínali už prejavovať pozitívne výsledky transformácie a reforiem. Na druhej strane, v rámci jej vnútornej štruktúry pretrvávalo pôsobenie sociálno-ekonomických mechanizmov konzervujúcich vysokú úroveň miery dlhodobej nezamestnanosti, resp. jej nárast.

V treťom období danom rokmi 2005 – 2010 bol medzi mierou nezamestnanosti a mierou dlhodobej nezamestnanosti zaznamenaný súhlasný vývoj. Svedčí o tom aj vysoká hodnota koeficientu korelácie medzi týmito ukazovateľmi. V rámci uvedeného vývoja sa rokoch 2001 – 2008 zaznamenal klesajúci trend miery nezamestnanosti, ktorý sa vo významnej miere dotýkal aj znižovania miery dlhodobej nezamestnanosti.¹⁸ Po tejto konsolidácii trhu práce nastal v rokoch 2009 – 2010 prudký nárast miery nezamestnanosti, ktorý bol vyvolaný dôsledkami globálnej ekonomickej krízy. Tento nárast je v súlade s tendenciami, ktoré vyplývajú z medzinárodných analýz zameraných na osobitosti pokrízového oživovania ekonomík členských štátov OECD (2009b). Podľa týchto analýz značná časť masívneho nárastu nezamestnanosti sa pravdepodobne pretransformuje do rastu miery štrukturálnej nezamestnanosti. Je to dôležitý fakt, ktorý naznačuje významnú zmenu makroekonomických proporcií súvisiacich so stabilitou pokrízového hospodárskeho vývoja. Ide o to, že v poslednej dekáde došlo k výraznému

¹⁸ Kým miera dlhodobej nezamestnanosti dosahovala v roku 2005 hodnotu 11,0 %, tak jej hodnota v roku 2008 bola na úrovni 6,3 %.

poklesu miery štrukturálnej nezamestnanosti, osobitne v eurozóne (podrobnejšie pozri Gianella et al., 2008), čo znamená, že stabilná inflácia bola pred krízou spojená s relatívne nízkou mierou nezamestnanosti. V dôsledku globálnej krízy však dôjde k zmene a stabilná inflácia bude spojená s vyššou mierou nezamestnanosti než pred krízou. Je to dôsledok nárastu dlhodobej nezamestnanosti a pôsobenia tzv. hysterézných mechanizmov, podľa ktorých miera nezamestnanosti nemá tendenciu návratu k rovnovážnemu stavu dosiahnutému v predkrízovom období (podrobnejšie pozri OECD, 2009b). Znamená to veľmi dôležitú skutočnosť, ak zoberieme do úvahy všetky dôsledky, ktoré vyššia miera nezamestnanosti spojená s nevyhnutnou cenovou stabilitou prináša. Tie sa dotýkajú viacerých oblastí hospodárskeho a spoločenského života. Z pohľadu národohospodárskeho pôjde najmä o zníženie potenciálnej produkcie a zvýšenie nákladov na stabilný hospodársky rast vrátane zabezpečenia potrebnej sociálno-ekonomickej kohézie.

Uvedené skutočnosti sú nanajvýš dôležité aj pre ekonomiku Slovenska, pretože Slovensko patrí medzi krajiny OECD s najvyššou mierou dlhodobej nezamestnanosti, ktorej rast, v rámci pokrízového vývoja, sa začal opäť dynamizovať. Kým rast miery nezamestnanosti sa v roku 2010 spomalil (z 26,5 % v roku 2009 na 19,0 % v roku 2010), dynamika rastu miery dlhodobej nezamestnanosti sa zvýšila (z 10,4 % v roku 2009 na 21,9 % v roku 2010). Aj toto zvýšenie naznačuje intenzívne pôsobenie sociálno-ekonomických mechanizmov, ktoré ekonomicky aktívne obyvateľstvo presúvajú zo stavu krátkodobej do štádia dlhodobej nezamestnanosti.¹⁹ Určitým makroekonomickým vyjadrením fungovania týchto mechanizmov je vzťah medzi mierou dlhodobej nezamestnanosti a mierou nezamestnanosti, ktorý v súlade s poznatkami uvedenými v (OECD, 2009a) možno pre ekonomiku Slovenska prezentovať funkciou:²⁰

$$\begin{aligned}
 dlmnez = & -1,566 + 0,614.dlmnez[2] + 0,261.mnez + 0,535.mnez[1] - 0,450.mnez[2] \\
 & (-2,89) \quad (7,39) \quad (3,97) \quad (4,82) \quad (-4,32) \quad (2) \\
 & \text{RSQ} = 0,983 \quad \text{RHO} = -0,05
 \end{aligned}$$

kde *dlmnez* označuje mieru dlhodobej nezamestnanosti, *mnez* vyjadruje mieru nezamestnanosti, číslo v hranatých zátvorkách označuje počet rokov časové posunu. Napríklad *mnez* vyjadruje mieru nezamestnanosti za rok *t*, *mnez*[1] označuje mieru nezamestnanosti za rok *t* - 1 a pod.

¹⁹ Príčiny tohto presunu môžu byť rôzne. Môže ísť tak o pretrvávanie zníženia dopytu po práci, ako aj neochotu nezamestnanej pracovnej sily rekvalifikovať sa, alebo opätovne sa zamestnať. Dlhodobá nezamestnanosť zvyšuje riziko chudoby. Medzi jej najzávažnejšie dôsledky patrí strata pracovných návykov.

²⁰ Kvantifikácia funkcie sa uskutočnila na ročných časových radoch za obdobie 1994 až 2010; RSQ je index determinácie, RHO je koeficient autokorelácie rezíduí a pod odhadnutými parametrami v zátvorkách sú uvedené hodnoty t-štatistík. Na odhad sme použili jednoduchú metódu najmenších štvorcov.

Z uvedenej funkcie vyplýva, že v rámci vzťahu medzi dlhodobou nezamestnanosťou a nezamestnanosťou má najvýraznejší vplyv na rast/pokles miery dlhodobej nezamestnanosti v roku t hodnota tohto ukazovateľa v roku $t - 2$ a hodnota miery nezamestnanosti v roku $t - 1$. Na základe výpočtu príslušných koeficientov elasticít možno konštatovať, že:

- jednopercenčné zvýšenie/zníženie miery dlhodobej nezamestnanosti v roku t pri nemennosti miery nezamestnanosti v rokoch $t, t + 1$ a $t + 2$ vyvolá zvýšenie/zníženie miery dlhodobej nezamestnanosti v roku $t + 2$ o 0,6 %;
- jednopercenčné zvýšenie/zníženie miery nezamestnanosti v roku t pri nemennosti miery dlhodobej nezamestnanosti v roku $t - 1$ a nemennosti miery nezamestnanosti v rokoch $t - 1$ a $t + 1$ vyvolá zvýšenie/zníženie miery dlhodobej nezamestnanosti v roku $t + 1$ o 0,9 %.

Uvedená vysoká citlivosť miery dlhodobej nezamestnanosti na zmeny vo vývoji miery nezamestnanosti a časový posun medzi týmito ukazovateľmi signalizujú, že prudký nárast miery nezamestnanosti vyvolaný globálnou ekonomickou krízou sa odrazí aj na pokrízovom vývoji miery dlhodobej nezamestnanosti. Návrat zvýšenej hodnoty miery dlhodobej nezamestnanosti na predkrízovú úroveň bude trvať dlhšie než v prípade miery nezamestnanosti. Z pohľadu ďalšieho vývoja ekonomiky Slovenska sa táto skutočnosť premietne predovšetkým do zvýšenia nákladov udržateľného hospodárskeho rastu a zníženia potenciálnej produkcie v porovnaní s vývojom pred globálnou ekonomickou krízou.

Záver

Napriek pretrvávajúcej vysokej nezamestnanosti v porovnaní s krajinami EÚ zaznamenal slovenský trh práce v rámci doterajšieho vývoja významnú konsolidáciu. Dôkazom toho je skutočnosť, že pri skončení druhého hospodárskeho cyklu v roku 2009 a takmer päťpercentnom prepade hospodárskeho rastu dosahovala miera nezamestnanosti 75 % z úrovne zaznamenatej na konci prvého hospodárskeho cyklu v roku 1999 a nulového hospodárskeho rastu. Kým prvý cyklus prebiehal v znamení vznikania a kryštalizácie trhových mechanizmov, tak v druhom cykle funkčnosť týchto mechanizmov bola posilnená postupujúcou reštrukturalizáciou ekonomiky a nárastom prílevu priamych zahraničných investícií. Prejavilo sa to v raste dopytu po práci, v poklese nezamestnanosti, vo vyššej pružnosti trhu práce a jej väčšej odolnosti voči výkyvom na trhu tovarov a služieb v porovnaní s prvým cyklom.

Zásadný vplyv na formovanie trhu práce malo obdobie reštrukturalizácie a reforiem dané rokmi 2001 – 2004. Po tomto období ekonomika dospela do takého rozvojového štádia, v ktorom rast ekonomickej výkonnosti sa čoraz striktnjšie

premietal aj do rastu miery zamestnanosti a vzťah medzi mierou inflácie a mierou nezamestnanosti začal nadobúdať tvar, ktorý má podobný charakter ako kauzalita reprezentovaná Phillipsovou krivkou.

Z pohľadu nástupu na trajektóriu hospodárskeho rastu po globálnej ekonomickej kríze a riešenia ďalšieho rozvoja trhu práce je potrebné zdôrazniť, že najdôležitejším faktorom znižovania nezamestnanosti aj naďalej bude rast ekonomickej výkonnosti. Treba rátať s tým, že dosiahnutie predkrízového stavu v oblasti nezamestnanosti bude pomalšie než v oblasti ekonomickej výkonnosti. Medzi závažné problémy v oblasti nezamestnanosti bude patriť dlhodobá nezamestnanosť, ktorej návrat na predkrízový stav bude trvať dlhšie než návrat nezamestnanosti na úroveň dosahovanú pred globálnou ekonomickou krízou.

Literatúra

- OECD (2009a): Adjustment to the OECD's Method of Projecting the NAIRU. Paris: OECD Economics Department, June, s. 2 – 8.
- OECD (2009b): Beyond the Crisis: Medium-term Challenges Relating to Potential Output, Unemployment and Fiscal Positions. OECD Economic Outlook 85, Chapter 4. Paris: OECD, s. 212 – 238.
- GIANELLA, C. – KOSKE, I. – RUSTICELLI, E. – CHATAL, O. (2008): What Drives the NAIRU? Evidence from a Panel of OECD Countries. [Working Papers, No. 649.] Paris: OECD Economics Department.
- HALL, R. E. – TAYLOR, J. B. (1988): Macroeconomic, Theory, Performance, and Policy. Second Edition. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- KÁRÁSZ, P. (2003): Prvý hospodársky cyklus v postkomunistickej ekonomike Slovenska. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 51, č. 7, s. 785 – 795.
- KÁRÁSZ, P. – RENČKO, J. (2009): Mikroekonomická adaptácia a jej súvislosti s rozvojom finančného sektora v kontexte transformačného procesu Slovenska. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 57, č. 1, s. 21 – 40.
- PHILLIPS, A. W. (1958): The Relation between Unemployment Rate and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom, 1861 – 1957. *Economica*, November, s. 283 – 299.
- LLAUDES, R. (2005): The Phillips Curve and Long-term Unemployment. [Working Paper, No. 441.] Frankfurt: ECB, February.
- RICHARDSON, P. – BOONE, L. – GIORNO, C. – MEACCI, M. – RAE, D. – TURNER, D. (2000): The Concept, Policy Use and Measurement of Structural Unemployment: Estimating a Time Varying NAIRU Across 21 OECD Countries. [OECD Economics Department Working Papers, No. 250.] Paris: OECD.
- WALACE, C. PETERSON (1987): Income, Employment and Economic Growth. Sixth Edition. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- WICKENS, M. (2008): Macroeconomic Theory A Dynamic General Equilibrium Approach. Princeton: Princeton University Press.